
K. Peák Ildikó

EGY FÁBA FARAGOTT ÉLET

(idős Szabó István gyermekkori álma)

Bár megyénk képzőművészeti életéről szólva objektíven meg kell állapítanunk, hogy országos rangra e téren csupán az utóbbi évtizedekben tettünk szert, szomorú tény azonban, hogy máris bővelkedünk jeles halottakban. Ha a XX. század Nógrád megyei kiállításait, alkotótáborait, rendezvényeit felidézzük, óhatatlanul emlékezetünkbe villan Czinke Ferenc, Iványi Ödön, Hegedűs Morgan, Hibó Tamás, Orosz István, Somoskői Ödön, Kovács Alfonz neve. Szinte valamennyien a kortárs magyar képzőművészet élvonalába sorolhatók, egyéni kép- és formavilágukat a kor művészi formanyelvének felhasználásával építették fel.

Élt közöttünk azonban egy olyan alkotó, akinek munkássága semmilyen „izmussal” sem rokonítható, művei egy irányzatba sem sorolhatók be.

Idős Szabó István e nyáron – egészen pontosan augusztus 29-én – lenne száz esztendő. Ha végiggondoljuk, hatalmas életút ez, nemcsak az évek számát tekintve. Ez az évszázad a közelmúlt történelmének talán legizgalmasabb, egyben legzaklatottabb időszaka, hiszen magában foglal világháborúkat, forradalmakat, politikai, társadalmi rendszerek egymást követő változásait. Idős Szabó István élete és munkássága gyakorlatilag végigkísérte e viharos XX. századot. Izgalmas a kérdés – alkotó művészként, szobrászként hogyan lehet megélni egy ilyen, eseményekben, ellentmondásokban gazdag korszakot, melynek történelmi feldolgozottsága, értékelése még napjainkban sem mondható teljesnek? Elsősorban munkával. Idős Szabó István hatalmas életművet hagyott hátra maga után, fáradhatatlanul munkálkodott a 30-as évek elejétől szinte halála pillanatáig. Több száz darabot számláló életműve még akkor is óriási, ha figyelembe vesszük, hány plasztikája semmisült meg, vagy kallódott el véglegesen az idők folyamán. Számára a szobrászaton belül semmi sem volt idegen, szinte minden műfajban kipróbálta magát, az apró zsánerszobroktól kezdve egészen a monumentális köztéri alkotásokig, síremlékekig. Használt bronzot, gipszet, márványt, bazaltot, krómacélt. Idős Szabó István legkedvesebb anyaga azonban élete végéig a fa maradt. Nem véletlen ez, hiszen a fa szeretetére, mondhatni tiszteletére predesztinálta őt származása, neveltetése és körülményei.

A XX. század egy bizonyos korszakának szlogenjével élve idős Szabó István a nép fia volt. Az ő esetében azonban ez nem üres szólam, hanem tényszerű valóság.

Uradalmi kerékgyártó mester fiaként 1903. augusztus 29-én, a Nógrád megyei Cered községben született. Bár édesapja – megbecsült mesteremberként – a helyi társadalom ranglétrájának a cselédekénél lényegesen magasabb fokán állt, a gyermek Szabó István sorsa nem sokban különbözött a ceredi, majd kisterenyei szegénysorsú gyermekek életétől. Az iskolába járás rövid szakaszai mellett a napszám, a munka töltötte ki napjait, különösen az I. világháború alatt, mikor minden asszony, gyermek és fiatal dolgos kezére szükség volt, pótolandó a besorozott férfiakat.

Nagyon szemléletesen vall ezekről a gyermek- és ifjúkori évekről idős Szabó István *Fába faragott esztendők* című, 1969-ben a Magvető Kiadó gondozásában megjelent önéletrajzi kötetében. Leírja a nélkülözéseket, a fáradságos munkát, de megemlékezik örömteli pillanatokról, nagy lagziról, salgótarjáni kirándulásról s ami a legfontosabb, a rajzolás iránt megnyilvánuló korai érdeklődésről, tehetségről. A rajz egyébként végigkísérte idős Szabó István egész munkásságát, több szobrának, így az ismert ún. Kenderfeldolgozás sorozatnak témáját is megfogalmazta grafikai lapokon.

Első szobrászi kísérleteiről a 20-as évek második feléből tudunk. Ekkor már megállapodott, családos ember, önállóan dolgozó kerékgyártó mester. Ezek az első művek olyan emberről vallanak, aki a frissen felismert tudás bűvöletében mintha két kézzel kívánta volna megragadni a világot. A fafaragás mellett szinte egyszerre próbálkozik a kőfaragással s a bronzöntéssel. Bányász témájú szobrainak hitelessége érdekében rendszeresen lejár a bányaiba. A nagyobb léptékű plasztikák mellett kisméretű menyecskeszobrokat farag fából terenyei, maconkai, bátonyi viseletben. Mellettük – a II. világháborúig – számos zsánerszobrot készít, témáit elsősorban a paraszti életből merítve. Életmű katalógusát fellapozva ilyen címeket találunk ebből az időszakból – Aratás, Tüskehúzó, Ostorfonás, Kétökrös szántás, Gereblyező, Kaszaverő. Ezek az alkotások az 1930-as évektől már számos országos kiállításon szerepeltek s egy csoportjukkal találkozhattak az érdeklődők az 1935-ös Budapesti Nemzetközi Vásár palóc pavilonjában is.

Idős Szabó Istvánra nagy hatást gyakoroltak az ebben az időben „népi östehetségként” felkaroltak munkái. Már munkássága e korai szakaszában bebizonyosodott azonban, hogy az ő plasztikái mások, túlmutatnak a „tehetséges fafaragó” skatulyán. Ezeknél az első műveknél is megmutatkozik a szobrászi látásmód, a zárt formák iránti érzék, párosulva – a tanult szakmából fakadóan – a megmunkálendő anyag, a fa tulajdonságainak biztos ismeretével. Az életképszerű plasztikák mellett ebben az időben több ízben dolgozott a kisterenyei

---

birtokos, báró Solymossy Jenő megrendelésére is, aki nemcsak megtúrte, de némiképpen támogatta is az uradalmi kerékgyártó furcsa passzióját.

A második világháború vége a családot Losoncon érte, innen települtek vissza Kisterenyére. Itt néhány év – az életmű katalógus tanúsága szerint is – idős Szabó István munkásságából, hasonlóan kora legtöbb hazai képzőművészéhez művészi útkereséssel, bizonytalansággal telt. E rövid időszakban egymást váltják a korábbról már ismert zsánertémák s nagyszabású emlékműtervek.

A fordulópontot idős Szabó István munkásságában 1950 jelenti. Ebben az évben kezdett hozzá a nevét ismertté tevő nagyszabású bányászattörténeti sorozatához, mely a hazai szénkitermelés kétszáz éves történetét dolgozta fel jelképi erővel, magas művészi szinten, a kezdetektől a XX. századig.

Az 1950-es, 60-as évek ún. szocialista képzőművészetében szokványos volt, gyakorlatilag kötelező erejűvé vált az ipari munkás, a bányász ábrázolása, megfelelően a kor művelődéspolitikai dogmáinak. Aki továbbra is képzőművész – szobrász, grafikus, festő – akart maradni, kénytelen volt megfelelni az elvárásoknak s hősies tekintetű, dagadó izmú élmunkásokat előállítani.

Idős Szabó István bányászszobrai azonban legalább egy, nagyon fontos ponton különböznek az 1950-es évek sztahanovista dömpingjétől. Valamennyi pasztikája – s ez nemcsak a sorozatra vonatkozik – őszinte, átélt. Számára a téma nem divat, hanem megoldandó művészi feladat, melyet paraszti konoksággal újra- és újrafogalmaz, amíg a tökéleteset el nem éri.

A sorozat darabjai egyrészt történeti életkép jellegűek – a pásztor tüzet rak a szénkibúváson, XVIII. századi vájár, elővájók a harmincas években, leobeni bányászok Salgótarjánban, stb. Ezek egy része nagyméretű, sokalakos dombormű. A formák kialakítása során – hasonlóan egyébként a körpasztikáknál is – idős Szabó István messzemenően figyelembe vette a tulajdonságait, a megdolgozandó anyag göcsörtjeit, esetleges repedéseit.

A sorozat többi darabja egy- vagy többalakos térpasztika, mely a szénkitermelés egy-egy mozzanatát ábrázolja, az ősi módszerektől a gépesített technikáig. Bár e szobrok egy-egy konkrét munkafázist jelenítenek meg, idős Szabó István művészi szintre emeli a hétköznapi mozdulatokat, a kőzet cipelését, a szén lapátolását, rakodását, a metángáz mérését. Az egyszeri, mindennapi tevékenység szimbólummá válik, a prózai, igen kemény fizikai munka felmagasztalásává.

Bár idős Szabó István ügyelt a történeti hitelességre, a valósághű részletek megörökítésére, kompozíciói mindig egységes, zárt formát alkotnak, ahogy a korábbiakban már érintettük. Önéletrajzi könyvében úgy fogalmaz, hogy a jó szobor az, amely, ha legurítjuk a hegyről, egészben marad. A szobrászi egység, a zárt, lekerekített vonalvezetés nem csupán a bányászkompozíciókra

---

vonatkozik. Érvényes ez a népi ihletésű alkotásokra is – gondoljunk csak a bölcső fölé hajló palóc anya karjai s feje, vállalai által leírt ívre. Hasonló zárt-ság, tökéletes szobrászi látásmód jellemzi idős Szabó István kevésbé ismert almaszedő, nyújtózó, vízbelépő, aktjait is.

Visszatérve a bányászattörténeti sorozathoz, vitathatatlan, hogy a művész számára ez hozta meg az országos sikert, elismerést. A bányász kompozíciók népszerűségére jellemző, hogy az elsődleges megrendelő, a Nógrád Megyei Szénbányászati Tröszt mellett számos közintézmény és magánszemély is igényelt a sorozatból egy-egy darabot. Ennek eredményeként bizonyos témákból több, közel azonos méretű darab is lappang, nem téve könnyűvé az életmű kutatójának munkáját. Az idős Szabó Istvánt számos kitüntetéshez juttató, tiszteletbeli bányász címre érdemesítő sorozat példátlan sikerét természetesen magyarázhatjuk s magyaráznunk is kell az 1950-es, 60-as évek kultúrpolitikájával, de nem szabad elfeledkeznünk a kor egész társadalmára kiterjedő elismerés más okairól sem – a tárgy közvetlen szemléletéről, a szimbolikus ábrázolásmódon belül az emberi jellegzetességek pontos megörökítéséről s nem utolsósorban a művészi értékről, erőről.

Bár idős Szabó Istvánt elsősorban a bányászattörténeti sorozat tette ismertté, életművének számában és minőségében legalább ennyire jelentős egységét alkotják a nép életét megjelenítő plasztikai. Talán e témakörben mozgott a legotthonosabban, hiszen szinte egész életét falusi emberek, zsellérek, földművesek, mesteremberek között töltötte. Megértő szeretettel, rokonszenvvel formálta meg a mindennapok hőseit, a bérest, a kanászt, a mezőőrt, a kukoricafosztót s a bölcsőt ringató anyát. Külön „minisorozatot” szentelt a kender feldolgozását végző asszonyoknak, életteli plasztikákban megörökítve a bányászat hősiességét nélkülöző, a paraszti társadalomban azonban létfontosságú munkafolyamatoknak.

Mint a korábbiakban is említettük, idős Szabó István első ismert, s kiállításokon is sikerrel szereplő plasztikai kisméretű, népviseletes menyecske-szobrok, illetve zsánerjelenetek voltak. E témakörök végigkísérték egész munkásságát, egyre inkább lemélyült, kiérlelt formában. Az 1930-as évek gazdag polgárai számára egzotikus menyecskékből az évek folyamán néprajzi hitelességű, ugyanakkor a modell személyiségét híven kifejező, érzékeltető asszony- és leányfejek váltak. A kezdetben még kevésbé hiteles zsánerjeleneteket az érett művész munkásságában a lényegit, a paraszti munka monotonitásán túl a létért való küzdelmet hamis pátosz nélkül megragadó, letisztult alkotások váltották fel. Az életmű utolsó darabjaira a fölösleges részletektől mentes, összegző látásmód a jellemző.

Az 1970-es évek végétől – alaposan meghazudtolva az őt kizárólagosan „kommunista művészként” számontartó kritikusokat – idős Szabó István új

témához nyúlt, a Stáció egyes jeleneteit faragta meg, illetve önálló korpuszokat készített ebben az időszakban. Talán a közelgő halál gondolata érintette meg az idős művészt (korábbi művei közül csupán egy utolsó vacsorát s egy Krisztus-fejet ismerünk). Annyi bizonyos, hogy ezek a plasztikák – bár a Stáció sorozat néhány darabja vázlatos formában készült csupán el – munkássága csúcsát jelentik. Még a végleges formában el nem készült művek is rendkívül drámaiak, a megfeszített Krisztus arcán a szépség és a fájdalom ötvöződik. E szobrokkal idős Szabó István a lélek- és jellemábrázolás magas fokára jutott el, elérve mindazt, ami egy képzőművész számára elérhető.

Id. Szabó István: Madách (1957)

Írásunk kezdetén felvetettük a kérdést, hogyan lehet s kell művészként megélni egy olyan viharos, ellentmondásos kort, mint a XX. század? Idős Szabó István élete s munkássága példaszerű válasz erre a kérdésre. Számában és színvonalában egyaránt jelentős életműve olyan alkotóról vall, aki az általa választott anyag tökéletes ismeretében, pontosan és híven tudta megragadni az őt körülvevő világot.

Az életmű katalógust fellapozva találkozunk egy, sajnálatos módon már lappangó, 1939-ben készült szoborral – Gyermekkori álmom a címe. Szerencsés módon a 180 cm magas körtefa plasztikáról fennmaradt egy korabeli műtermi fotó. A fénykép egyszerű ruhás, fiatal fiút ábrázol, aki szinte megbűvölt tekintettel nézi a kezében magasra tartott szobrot.

Kevesen vannak azok a szerencsések, akik visszatekintve elmondhatják magukról, hogy megvalósíthatták, kiteljesíthették gyermekkori álmukat. Idős Szabó István nemcsak kiváló művész volt, hanem nagyon szerencsés ember is.